

# HERMENEVS

6<sup>e</sup> JAARGANG, AFL. 8 — 15 APRIL 1934

---

## Elegia Vondelii in Obitum filii Gerardi Vossii

Quid fles, doctores inter doctissime Vossi,  
Et fronti rugas imprimat iste dolor?  
Invidus es, natum non vis concedere caelo:  
Caelicolae rapinunt; desine, ne retine.  
Tunc querimus, syrtes cum navem hausere furentes,  
Questus non locus est, cum redit incolumis;  
Nam quid opus lactymis, licuit cum fallere navi  
Portanti gazas Oceani rabiem?  
Est quoque, cum frustra fragrans effunditur humor,  
Questus, ubi in cassum dives abiit odor:  
Non querimus, si vas concussum finditur ipsum,  
Sed liquidum intactum, quod tenet, esse sinit.  
Nequiquam obnitens fluctus cohibere laborat,  
Torrentis flumen qui rapidum cohibet  
Montis desiliens praemptis undique saxis,  
Immensas pelagi dum petit amnis aquas.  
Talis enim cursus, magnus quo volvitur orbis;  
Fletque parens carum, qui fuit ante alios,  
Natum, flet natus, patrios dum amplectitur artus:  
Haud ullas aedes pallida Mors fugitat.  
Illa non dulci iuvenili parcitur aevo,  
Ac nil moroso temperat illa seni;  
Illa et suaviloquens os obmutescere cogit,  
Non prodest virtus, aut sapiens tegitur.  
Felix ille animus, firmo quem robore nisum  
Luxuria exultans frangere non valuit,  
Qui fortis scutique tenacis more repellit  
Adversum, frustra quod fugiunt timidi.

W. I. W. K.

## Een antieke geveltoerist

Aan een teedere en enthousiaste ziel, die de Oudheid mint, brengt het telkens weer een nieuwe verrukking te ontdekken, dat de Grieken en Romeinen of in 't algemeen de Ouden iets „ook al hebben gekend”. Welk een vreugdekreet steeg niet op in het kamp der archaeologen, toen aan het licht kwam, dat koning Minos in zijn paleis te Knossos reeds zoo iets als een echte W. C. moet hebben bezeten, een verfijning, die steeds als een der grootste cultureele triomfen der 19<sup>e</sup> eeuw had gegolden. En hoe droevig te moede voelt zich daarentegen niet de voetballende Graecus, als hij bij zijn bestudeering der antieke sport tot het besef komt, dat eerst in de late nadagen der helleensche beschaving te Byzantium een spel gespeeld is, dat in de verte met het edele voetbal kan worden vergeleken. Wel wordt bij den allround-sportsman die droefheid wat getemperd door het aanschouwen van dat aardige niet lang geleden gevonden reliefje, waarop eenige jeugdige Atheners zijn afgebeeld, die kennelijk den hockeystok hanteeren, maar als hij bedenkt, dat aan de Olympische spelen geen roeiwedstrijden verbonden waren, dan voelt hij zijn bewondering voor deze bakermat der lichaamscultuur al weder tanen en plotseling ziet hij zich besprongen door een heel legioen van sportcreaties, die de arme Grieken en Romeinen allemaal nog niet hadden uitgevonden. Zij hadden geen fietsen, geen auto's en geen vliegmachines, speelden geen cricket, geen baseball en geen honkbal, hadden geen bobslees, geen ski's en geen Alpensportverenigingen. Ja, het schijnt dat zij hun hooge bergen maar liever heelemaal onbeklommen lieten. De toppen van Olympus, van Pamassus en Helicon waren gereserveerd voor de goden, en de menschen bleven beneden.

Bij onze neerslachtigheid over zooveel gebrek aan alpinistisch initiatief is het een kleine troost, dat wij bij Aristoteles althans één tak, zij het ook niet de meest honorabele tak, der moderne klimsport kunnen aanwijzen: één enkelen beoefenaar van het halsbrekend bedrijf, dat onze tijd met den naam van geveltoerisme heeft bestempeld. De onvolprezen Suidas heeft ons uit Aristoteles' dialoog „Over de Rechtvaardigheid” den naam van den toerist bewaard en de beschrijving van een zijner prestaties, die aldus luidt:

Λέγεται τὸν Εὐρύβατον κλέπτῃν ὄντα, εἰρχθέντα καὶ παραφυλαττόμενον, ἐπειδὴ συμπίνοντες ἔλυσαν αὐτὸν οἱ φυλάττοντες καὶ ἐκέλευσαν ἐπιδείξασθαι τὴν ἐπὶ τοὺς οἴκους ἀναρρίχησιν, τὸ μὲν πρῶτον διω-

θεῖσθαι, δεομένων δὲ ὡς οὐ βουλόμενον, ἐπεὶ μόλις ἀνέπεισαν, περιθήμενον τοὺς σπόγγους καὶ τὰς ἐγκεντρίδας ἀναδραμεῖν εἰς τοὺς τοίχους· ἀναβλέποντες δὲ ἐκεῖνοι καὶ θαυμάζοντες τὰς τέχνας — λαβεῖν αὐτὸν τὸν ὄροφον καὶ ὑπερβάλλοντα, πρὶν ἐκεῖνοι κύκλω περιέλθωσι, διὰ τοῦ τέγους καταπηθῆσαι.

Of, in het Nederlandsch: „Eurybatos, zoo vertelt men, was een dief. Eens op een keer was hij opgesloten en stond onder speciale bewaking. Maar toen zijn cipiers een feestje hadden, haalden zij hem uit het cachot en vroegen hem een kleine voorstelling te geven van zijn huizenklimmerij. Aanvankelijk toonde hij weinig animo, maar zij, in de meening, dat hij werkelijk geen lust had, bleven aandringen, zoodat hij eindelijk en ten leste toegaf, zijn sponzen en zijn klimsporen aandeed en langs de muur naar boven tippelde. Terwijl zij vol bewondering voor zijn staaltjes van behendigheid omhoog stonden te kijken, nam hij de pannen af, raakte zoo over den nok heen, en, voor zij waren omgeloopen naar den anderen kant, sprong hij langs het dak naar beneden.”

De hier genoemde Eurybatos was, zooals men bij den modernen Suidas, Pauly-Wissowa, kan lezen, een ietwat legendarische figuur. Maar de attributen van het vak dragen, voor zoover ik de zaak kan beoordeelen, het stempel eener onmiskenbare echtheid. En ook de manier, waarop de cipiers zich met hun gevangene amuseeren, is in haar voorwereldlijke gemoedelijkheid volkomen overtuigend. Men ziet den toerist zijn klimsporen aangespen, als een aap tegen den muur opklimmen en over het dak heen verdwijnen. Maar waarvoor dienden de sponzen? Men moet een gildebroeder zijn of het gilde uit ervaring kennen, om die vraag met beslistheid te kunnen beantwoorden. Als ik echter, hoe ondeskundig ook, een onderstelling mag wagen, dan zou ik willen gissen, dat zij als valbreker moesten fungeeren. Sponzen van onbetamelijk groote afmeting worden nog steeds in de Middellandsche zee gevischt en komen ook — in afbeelding — op antieke vazen voor. Indien Eurybatos zich daarmee het dikste deel van zijn lichaam heeft bekleed, en, acrobaat als hij was, de kans zag om, naar beneden springend, niet op zijn hoofd, zijn armen of zijn beenen, maar juist op dat gedeelte neter te komen, dan mag men aannemen, dat hij onmiddellijk na zijn sprong zijn voeten heeft kunnen gebruiken om een goed heenkomen te zoeken.

*Amsterdam.*

W. K.

# Zeus Tragediant

## II.

Verontwaardigd neemt Poseidon het woord en stelt voor Damis eenvoudig met een bliksemstraal onschadelijk te maken; maar Zeus brengt terstond in het midden dat de Moiren er ook nog zijn, die ieder een bepaald levenseind toespinnen. Nu staat Apollon op, die in overweging geef t aan Timokles, die zich in zijn eigen woorden verwacht en zich in onbegrijpelijk duistere taal uitdrukt, een helper te bezorgen. opdat die in duidelijke woorden overbrengt wat hem door Timokles wordt voorgezgd. Maar Momos dient hem onverwijld van repliek.

MOMOS.

Zo iets komt op alleen in 't brein  
 Van baardeloze knapen.  
 Ervaring heb je net geen grein,  
 Al waan je je uitgeslagen.  
 'T is reuzen: Timokles souffleur!  
 Dat zou z'n roem vergroten.  
 Wees wijs: hij werd met zijn acteur  
 Bespot en uitgefloten!  
 Maar à-propos, jij, die zo vroed  
 De toekomst kunt voorspellen,  
 Je moest nu ook eens kort en goed  
 Naar waarheid ons vertellen  
 Wie in die filosofenstrijd  
 De zege zal behalen.  
 Want zeker gaan ze weer in 't krijt  
 Om op elkaar te smalen.

APOLLON.

Ik wou wel, Momos, dat ik 't kon,  
 Maar denk je dat 'k de dampen,  
 De drievoet en de hengstebrom  
 Maar uit de grond kan stampen?

MOMOS.

Dacht ik het niet? Je reculeert,  
 Nu 'k vraag je kunst te tonen!

ZEUS.

Geef hem z'n zin: het is verkeerd  
 Hem steeds te laten honen.  
 Bewijs hem daadlik metterdaad  
 Dat, mis je ook zelfs de drievoet,  
 Je net zo goed je kunst verstaat,  
 En alles je genie doet!

APOLLON.

Wel ware 't wenslik deze taak  
 In Deifi te verrichten,  
 Maar 'k wil me voor de goede zaak  
 Aan Momos wel verplichten,  
 En, schoon 'k mijn instrumenten mis,  
 Mijn gave hier doen blinken.  
 Ik vraag alleen vergiffenis,  
 Als soms m'n verzen hinken.

MOMOS.

We weten toch dat poëzie  
 Je zit in lijf en leden.  
 Dus zorg alleen je profetie  
 In heldre taal te kleden.

ZEUS.

'T is wis iets vreesliks dat hij schouwt.  
 Zie hoe z'n ogen rollen;  
 Z'n lippen zijn door schuim bedauwd,  
 Zijn aadren opgezwollen!

APOLLON (*plotseling in geestvervoering*).

Hoort nu het goddlike woord van de heilige ziener Apollon  
 Over de gruwlike twist, die tussen twee mannen ontstaan is,  
 Beide met stevige stem en met wichtige woorden gewapend.  
 Beurtelings snaatren ze driftig en krassen als hongrige kraaien,  
 Treffend met mookrende slag de punten des stuwenden ploegstaarts.  
 Doch als de gier met zijn knellende klauw de sprinkhaan gepakt  
 heeft,

Zullen de kreten der kraaien, de regenprofeten, verstommen,  
 De ezel trappen zijn kroost, maar de zege den muilezels blijven.

(*Momos proest het uit.*)

ZEUS.

Houd, Momos, toch op met dat dwaze geproest!  
Is soms de zaak zo komies?  
Ik vind dat je liever je schamen moest:  
Mij lijkt dat lachen echt momies!

MOMOS.

Ik lachen? Maar, Zeus, hoe komt u daarbij?  
'T is schande! Ik beken het u eerlik  
Dat zelden Apollon's razernij  
Zich openbaarde zo heerlijk.

ZEUS.

Wanneer je dat meent, leg z'n woorden dan uit:  
Ik wou er wat meer wel van weten.

MOMOS.

'T is helder als glas wat z'n waanzin beduidt:  
Hansworst heeft zichzelf hij geheten;  
Die ezels en muilezels dat zijn wij,  
Die, dommer dan sprinkhanen, gloven  
Al wat ie verzint.

ZEUS.

Genoeg! Denk jij  
Dat iemand een kool mij kan stoven?

Het toneel van het dispuut tussen Damis en Timokles is in de klucht verplaatst van Athene naar de Olumpos, en Zeus heeft aan Hermes de taak om Damis te weerleggen opgedragen. Een gedeelte van de gedachtenwisseling vinde hier een plaats.

HERMES. (*tot Damis*).

Is jou Euripides' gezag iets waard?

DAMIS.

Een vreemde vraag!

HERMES.

Of heb je nooit ontdekt  
Dat die de goden zelf in 't spel betreft,  
Om loon te geven aan wie naar hen hoort,  
Maar straf aan ongelooften van jou soort?

MOMOS. (*in zichzelf*).

Zo win je 't nooit, mfn Hennes.

DAMIS.

Sapperment,

Nu merk ik pas dat jij je dichters kent;  
 Maar wat je zegt is eiglik nogal dwaas.  
 Schijnt jou een dramaschrijver dan zo'n baas,  
 Dat je als orakel aanneemt wat die dicht?  
 Maar als je dat doet, ben jij ook verplicht  
 Te gloven dat de acteur de hele tijd,  
 Die in z'n rol hij op de planken slijt,  
 Een god is, of dat in de hoge pruik,  
 Het masker, 't slepend kleed, de valse buik,  
 De brozen, mantels en de verdre smuk,  
 Waardoor 't effect verhoogd wordt van het stuk,  
 Het goddelike schuilt . . . En bovendien,  
 — Je weet het, dramakenner, zelf misschien —  
 Wanneer de handling hem er niet toe dwingt,  
 Is 't andre taal, die in zijn verzen klinkt:  
 „Ziet gij den ether, die zich eindloos ver verbreidt  
 En rondom 't aardrijk in zijn vochtige armen sluit?  
 Beschouw dien als uw hoogsten god, houd dien voor Zeus!”  
 Zo spreekt dezelfde Euripides, die jij  
 Naïef beticht van blinde afgoderij.

HERMES.

'T geloof aan goden is alom verspreid.  
 Geen mens, geen volk, of 't eert hun majesteit:  
 Zijn 't rechte spoor dan al die schepslen kwijt?

DAMIS.

Je maakt me de arbeid licht, want juist het feit,  
 Dat alom zeeke wezens men aanbidt,  
 Bewijst hoe weinig kern en pit er zit  
 In die verering. Oordeel zelf: de Skieth  
 Brengt offers aan een sabel, de Memfiet  
 Ziet in een stier zijn allerhoogste god,  
 Waarmee de Egyptenaar uit Pelusion spot,  
 Die op zijn beurt voor de ui devotie toont.  
 Weer andren menen dat iets goddliks woont  
 In de ibis, in de krokodil of kat.

Nog sterker: in de vlakke, die door 't nat  
 Bevrucht wordt van de Nijlstrom, komt het voor  
 Dat 't éne dorp de rechterschoft verloor  
 Als god, de stad aan de andere oever weer  
 De linker deed geworden goddlike eer.  
 Het lijkt een parodie!

MOMOS (*zacht tot Zeus*).

Hij heeft gelijk!

ZEUS (*zacht tot Momos*).

Dat heeft hij. Maar ik zal ons rijk  
 Hervormen, is deez' kwestie van de baan.

In deze trant gaat het nog een tijdje door, tot Dattis een  
 eind aan het dispuut maakt en Zeus de vergadering sluit.

DAMIS.

. . . het gros

Laat, wees gerust, het bijgeloof niet los.  
 Dat zijn de Timoklessen, die, in tal  
 Oneindig, leven in ons jammerdal.  
 Zij deinzen trug, voor 't groot verdriet vervaard,  
 Dat 't zoeken naar de waarheid altijd baart,  
 Bevreesd dat hun illusies als een damp  
 Vervliegen zullen. Wie in deze kamp  
 Eens zegevieren weet geen mens. Maar lang  
 Zal bloeien de afgoodrij. Wees dus niet bang  
 Dat 't u ontbreken zal aan hulde en eer  
 En alom aanhang vindt de ware leer!

ZEUS.

Genoeg! Breng, Hennes, deze zwetser vlug  
 Naar de aarde en 't stof, dat hij aanbidt, terug.  
 (*Hermes neemt Damis op en vliegt met hem weg*).

Ik stel u, goden, voor deez' schone dag  
 Blij te einden met een schitterend feestgelag.  
 Die Damis heeft me gans gerustgesteld.  
 Nog hoor 'k de woorden, aan zijn mond ontweld,  
 Die als een balsem waren voor mijn hart.  
 Wat zou het dat een enkeling ons tart?  
 'T is of ik al weer offergeuren ruik!  
 Deel, Hebe, snel de bekers rond.

MOMOS (*sarkasties*).

De kruik

Gaat tot ze berst te water. Vroolijk maar!  
Na ons de zondvloed. Prosit, godenschaar!

*Baarn.*

J. M.

## Een middeleeuwsche dichteres

De eerste Duitsche dichteres, Roswitha (Hrotsvit), heeft al hare werken in het Latijn geschreven, ongeveer duizend jaren geleden. Het Latijn was toentertijd de taal der geleerden, ook in Duitschland, en Roswitha was een zéér geleerde non. Eerst twee eeuwen na Roswitha hebben Wolfram von Eschenbach en Walter von der Vogelweide de Duitsche volkstaal luister bijgezet.

Roswitha leefde in de dagen der „Ottonische Renaissance”; van dit tijdperk heeft Victor von Scheffel ons in zijn veel gelezen roman „Ekkehard” een levendig tafreel opgehangen. Otto I bevorderde de Latijnsche letteren, vooral na 962, toen hij te Rome door den Paus tot Keizer verheven was. De invloed van Italië was aanzienlijk aan het hof der Saksische keizers. Ekkehard bewerkte, onder Vergiliaanschen invloed, zijn *Waltharius*, het epos van Walther Starkhand. Widukind van Corvey vervaardigde zijn *Res gestae Saxonicae*, een verheerlijking van Keizer Otto. De non Roswitha, geërgerd door den te grooten bijval van den heidenschen Terentius, schreef in het klooster te Gandersheim (bij Hildesheim) hare Latijnsche „comœdiæ”.

Ander werk ging daaraan vooraf. Hare eerste gedichten, hagiographische legenden in versmaat, heeft Roswitha opgedragen aan hare leerares, de abdis Gerberga, een dochter van den hertog van Beieren Hendrik, een jongeren broeder van keizer Otto; uit die opdracht leeren wij de bescheidenheid der leerlinge kennen <sup>1</sup>:

Salve, *regalis proles clarissima stirpis*,  
Gerbig, *illustris moribus et studiis*;  
Accipe *fronticula*<sup>2</sup> *dominatrix alma serena*,  
*quae tibi purganda offero canninula*.

<sup>1</sup> Men lette op het eigenaardige van deze „versus leonini”, eensdeels antiek-kwantiteerend (behalve enkele vrijheden), anderdeels mediaevaal-berijmd (bij caesuur en verseinde).

<sup>2</sup> Roswitha gebruikt veel diminutiva; trouwens, de diminutiva zijn in het middeleeuwsch Latijn zeer talrijk en hebben vaak hunne verkleinings-beteekenis ingeboet (*fronticula* = *frons*).

Maar scherp wordt het beeld niet; en ook de verdere gegevens over het leven van Roswitha zijn schaarsch. Uit een brief „*ad quosdam sapientes fautores*” blijkt op nieuw hare bescheidenheid (*Hrotsvit nesciola ! opusculum vilis muliercuiae !*); ook hoe zij, eerst beschroomd, ten slotte door de aanmoediging van haar wijze begunstigers, het aandurft, haar werk in breederen kring bekend te maken (*rusticitatem meae dictatiunculae<sup>1</sup> hactenus vix audebam paucis ac solummodo familiaribus meis ostendere ; unde poene opera cessavit dictandi ultra aliquid huiusmodi*). Enkele gegevens vernemen wij nog uit het precieuse rijmproza <sup>2</sup> van hare „Voorredenen”, maar het gaat zelden uit boven vage algemeenheden; Roswitha blijft voor ons een geheimzinnige verschijning: Hunc libellum, parvo uilius decoris cuitu ornatum, sed non parva diligentia inlaboratum, omnium sapientium benignitati offero expurgandum, eorum dumtaxat qui erranti non delectantur derogare <sup>3</sup>, sed magis errata corrigere. Fateor namque, me haut mediocriter errasse, non solum in dinoscendis syllabarum naturis, verum etiam in dictionibus componendis <sup>4</sup> . . . (uit de voorrede van Boek I, dat de Legendes bevat). — Sunt etiam alii, sacris inhaerentes paginis <sup>5</sup>, qui licet alia gentilium <sup>6</sup> spernant, Terentii tamen fingmenta frequentius lectitant et, dum dulcedine sermonis delectantur, nefandarum notitia rerum maculantur. unde ego, Clamor Validus Gandeshemensis <sup>7</sup>, non recusavi illum <sup>8</sup> imitari dictando, dum alii colunt legendo, quo <sup>9</sup> eodem dictationis genere, quo turpia lascivarum incesta feminarum recitabantur, laudabilis sacrarum castimonia <sup>10</sup> virginum iuxta mei facultatem ingenioli celebraretur.<sup>11</sup> (uit de voorrede van boek II, dat de *Drama's* bevat).

<sup>1</sup> *dictare* = schrijven, dichten; *dictatiuncula* = letterkundig geschrift.

<sup>2</sup> Over de geschiedenis van het rijmproza (niet te verwarren met het metrisch proza, waarmede het rijmproza kan gepaard gaan), raadplege men het merkwaardige boek van Polheim, Lat. Reimprosa, Berlin, 1925.

<sup>3</sup> *derogare* = afbreuk doen; bedillen.

<sup>4</sup> *in dictionibus componendis* slaat op den stijl, in dinoscendis syllabarum naturis op de versmaat en op de kwantiteit der lettergrepen.

<sup>5</sup> *sacrae paginae* : de Heilige Schrift.

<sup>6</sup> *gentiles* = de heidenen.

<sup>7</sup> Zoo latiniseert Roswitha haar naam: zij noemt zich: de sterke roep, de krachtige bazuin van Gandersheim; immers, oud-hoogduitsch *bróth* of *bród* = klank, roep; \**sui(n)d* = sterk.

<sup>8</sup> i. e. Terentium.

<sup>9</sup> *quo* = ut.

<sup>10</sup> *castimonia* = castitas.

<sup>11</sup> Noch naar den stijl, noch naar den vorm, noch naar den inhoud herinneren

In Duitschland worden de historische gedichten van Roswitha, de „Daden van Keizer Otto” en de „Bakermat van Gandersheim’s Klooster\*”, die geschreven zijn in „leonijnsche” hexameters, in de hoogste klassen der gymnasia gelezen, vooral het eerstgenoemde, de *Gesta Ottonis* (1517 regels). Maar van een algemeen letterkundig standpunt zijn de *Legenden* en de *Dramas* toch van meer belang.

Acht *Legenden* in versmaat bezitten wij, van verschillende lengte. Alle, op een na, zijn geschreven in „leonijnsche” hexameters<sup>1</sup>; zij behandelen onderwerpen, die wij meestal in de *Acta Sanctorum* terugvinden. De eerste (903 regels) verhaalt het leven van Maria van af hare geboorte tot en met de vlucht naar Egypte, dit op grond van de *Historia de nativitate Mariae et de infantia Salvatoris* van den zgn. Pseudo-Matthaeus. Het tweede gedicht, *De ascensione Domini* (146 r.), beschrijft de hemelvaart van Jezus volgens een Latijnsche vertaling van een Grieksch origineel (*hanc narrationem Johannes Episcopus a Graeco in Latinum transtulit*). Het derde gedicht (582 r.) verhaalt ons uitvoerig de lijdensgeschiedenis van den heiligen Gongolf, die door zijn trouwelooze echtgenoot vermoord werd. Het vierde gedicht (413 r.) is de befaamde *Passio sancti Pelagii pretiosissimi martyris, qui nostris temporibus in Corduba martyrio est coronatus*. Het gedicht is verre buiten de grenzen van Duitschland verbreid; het is o. m. opgenomen in de *Acta Sanctorum* (Febr., torn. I, 480 vlg.). Het vijfde gedicht (455 r.) geeft ons een merkwaardige behandeling van de legende van Theophilus: hoe hij, gedreven door ijdelheid, zijn ziel aan den duivel verkocht, maar ten slotte, door Maria’s hulp, gered werd (*Lapsus et conversio Theophili vicedomini*). Ook het zesde gedicht, *Basilius* (264 r.), is een bewerking van het echt middeleeuwsche motief der schriftelijke overeenkomst met den duivel. Het zevende gedicht (266 r.) is de lijdensgeschiedenis van den heiligen Dionysius: De sterrekundige Dionysius is, ten tijde van Christus, in Egypte te recht gekomen; toen dan te Memphis de zon plotseling, midden op den dag, haar glans verloor, vermoedde hij, dat daardoor de komst van een nieuwen God verkondigd werd; naar Athene, zijn vaderstad teruggekeerd, richtte

Roswitha’s *dramata* aan de blijspelen van Terentius. Fel overdreven is dus Roswitha’s bewering: *non recusavi Terentium imitari dictando* (i. e. *scribendo*). Of Roswitha er in geslaagd is, de *fragmenta Terentii* te verdringen of minder te doen lezen, is zeer te betwijfelen.

<sup>1</sup> Alleen de derde Legende is geschreven in elegische disticha, met vele leonijnsche hexameters en vele leonijnsche pentameters.

hij een altaar op ter eere van den „Onbekenden God” (Theos Agnóstos). Paulus, het altaar aanschouwend, noemde Christus den „Onbekenden God”. Dionysius bekeerde zich tot het Christendom, werd de eerste bisschop van Athene en . . . verbreidde later het nieuwe geloof in Gaiië! Hier stierf hij een marteldood, die met vele wonderen gepaard ging. Op eigenaardige wijze zijn hier twee „vitae” tot één geheel gemaakt, de „vita” van Dionysius den Areopagiet (gestorven a. 95) en die van Dionysius, bisschop van Parijs (gestorven a. 272). De verwarring der twee Dionysii heeft in de middeleeuwen aanleiding gegeven tot een fanatischen twist over dit onderwerp, en wel tusschen Abelardus en de monnikken van St. Denis. — De achtste en laatste legende (459 r.) verhaalt ons de beproevingen van de heilige Agnes: Naakt zal zij worden vertoond in een huis van ontucht, maar de Hemelsche genade laat de haren van de beeldschoone vrouw zoo weelderig groeien, dat zij erdoor omgeven wordt als door een ondoorzichtbaren mantel.

Vooraf de bewerking van de Theophilus-legende door Roswitha is een aardig stukje literatuur. De inkleeding is rhetorischer en dramatischer dan die van de latere Nederlandsche bewerking van deze legende. Hoe de vicedominus Theophilus, een neef van den bisschop van Adana in Cilicië, de bisschoppelijke opvolging afwees om zich geheel aan de armenzorg te wijden, hoe hij naderhand door den nieuw gekozen bisschop uit zijn ambt ontzet wordt en, door Satan gekweld, op wraak zint, hoe hij ten slotte, zich tot een ouden toovenaar wendend, zijn ziel aan den duivel verpand, hoe hij weldra berouw krijgt en troost zoekt in het gebed, hoe Maria verschijnt en redding brengt en de schriftelijke verbintenis met Satan vernietigd kan worden: dat alles, waarbij menig détail ons aan Goethe's Raust herinnert — in beide gevallen is de zondaar uiteindelijk gered —, wordt door Roswitha in levendigen stijl beschreven.<sup>1</sup>

\* \* \*

Roswitha's „comcediae” zijn niet, zooals hare Legendes en hare historische gedichten, in „leonijnsche” versmaat, maar in proza,

<sup>1</sup> Een vertaling van deze Theophilus-legende van Roswitha gaf Br. Helmut Knauer onder den titel: *Hrotsvitha von Gandersheim, Fall und Bekehrung des Vicedominus Theophilus*. (Verlag der Anthroposophischen Bücherstube, Berlin, 1925).

meestal rijmproza. Zij zijn ten getale van zes, zooals de blijspelen van Terentius: daartoe moet zich de vergelijking beperken. Enkele zeer realistische tooneelen in Roswitha's stukken volstaan niet om van een „Terentius Christianus” te gewagen! Van een ms comica is bij Roswitha geen sprake, behalve een enkele keer, b.v. in den Dulcitiuſ. Conrad Celles, de bekende humanist, die in 1494 het handschrift van Roswitha's werken ontdekte in het klooster van 8t. „Emmeran te Regensburg en de eerste uitgaaf in 1501 bezorgde, versierd met zes mooie houtsneden, die men aan Dürer toeschrijft, heeft ten onrechte aan deze kleine, maar merkwaardige drama's, den naam „comoedise” gegeven.<sup>1</sup>

Het merkwaardigste „drama” van Roswitha is wel het vierde: *Abraham*. De volledige titel luidt: *Lapsus et Conversie Mariae, neptis Habrahae heremicolae*. Maria, het jonge nichtje van den heremiet Abraham, wordt zeer eenvoudig opgevoed in een hutje naast dat van haar pleegvader. Op zekeren dag wordt zij door een minnaar, in monnikspij vermomd, ontvoerd, maar spoedig aan haar lot overgelaten. Zij leidt nu een leven van wellust en genietingen, komt ten slofte in een huis van ontucht terecht. Zij is wonderschoon, is voor den waard een bron van winst. Toch zijn de dagen van eenvoud en deugd niet geheel uit haar herinnering verdwenen. Zij kent oogenblikken van diepen weemoed. Abraham onderfusschen zoekt, zoekt .... Jaren later, vermomd als een minnaar, komt hij in het huis van ontucht: Hoe hij daar door den waard ontvangen wordt, hoe hij zijn nichtje herkent, hoe hij met haar dineert, hoe de

<sup>1</sup> Het manuscript van R.'s werken berust heden in de Staatsbibliotheek te München (nr. 14485). Het bevat niet de *Primordia Coenob. Gandesh*, die ons uit een andere bron bekend zijn. Een tiental jaren geleden heeft men voor 't eerst een tweede handschrift ontdekt, echter niet meer dan de vier eerste drama's bevattend (Coloniens is W 101\*, cf. *Neues Archiv f. ältere D. Geschichtskunde*, 44, 1922, 101 sq.). Strecker, in de 2<sup>e</sup> uitgaaf van Roswitha's werken (Teubner, 1930,) hecht veel waarde aan dit Keulsche handschrift, dat op menige plaats van den Monacensis afwijkt. — Sedert de ontdekking van dit Keulsche handschrift heeft de met vernuft verdedigde hypothese van Aschbach, die in 1867 (*Roswitha wid Conrad Celles*) beweerde dat Celles zelf, geholpen door zijn humanistische vrienden, de maker was van de „Comoediæ” en het handschrift had laten fabricceeren, wel voor immer afgedaan. — De vreugde van Celtes en zijn humanistische vrienden was, bij de ontdekking van het manuscript, zoo groot, dat zij van een „Duitsche Sappho” gewaagden en dat Joh. Dalbergius, bisschop van Worms, durfde te schrijven:

*Afro laus scenae, lyra Flacco, bella Maroni ;  
Multiplicem laurum Roswitha docta gerit.*

liefkozmggen waren, hoe weemoedig zij is, hoe de mimienden een apart zaaltje binnegaan, hoe daar Abraham zijn ware bedoeling onthult, hoe Maria ten slotte het pad der deugd terugvindt, dat alles wordt met pikante bijzonderheden beschreven. Het herinnert aan de sproke van Beatrijs . . . .

Het meest treffende tooneel speelt zich af in het huis van ontucht, waar de oude pater Abraham, als een minnaar vermoemd, is aangeland, om zijn nichtje Maria uit den poel der ondeugd te redden. De *dramatis personae* zijn de *stabularius* (de waard), Abraham en Maria. Op verschillende plaatsen is *rijmproza* aangewend<sup>1</sup>.

STABULARIUS. Procede, procede, Maria, tuique pulcliritudinem nostro neophitae ostenta.

MARIA. Ecce, venio.

ABRAHAM. Quae fiducia, quae constantia mentis mihi post haec, cum hanc, quam nutrivit in heremi latibulis, meretricio cultu omatam conspicio? Sed non est tempus, ut praefigetur in facie, quod tenetur in corde: erumpentes lacrimas viriliter stringo et simulata vultus hilaritate internae amaritudinem maestitudinis contego.

STABULARIUS. Fortunata Maria, laetare; quia non solum, uthactenus, tui coevi, sed etiam senio iam confecti te adeunt, te ad amandum confluunt.

MARIA. Quicumque me diligunt, aequalem amoris vicem a me recipiunt.

ABRAHAM. Accede, Maria, et da milii osculum.

MARIA. Non solum dulcia oscula libabo, sed etiam crebris senile collum amplexibus mulcebo.

ABRAHAM. Hoc volo.

MARIA. Quid sentio? quid stupendae novitatis gustando haurio? Ecce, odor istius flagrantiae praetendit flagrantiam mihi quondam usitatae abstinentiae.

ABRAHAM. Nunc, nunc est simulandum, nunc lascivientis more pueri iocis instandum, ne et ego agnoscar prae gravitate et ipsa se reddat latibulis prae pudore.

MARIA. Vae mihi infelici! unde cecidi et in quam perditionis foveam corruui!

ABRAHAM. Hic non est aptus querelae locus, ubi convivarum confluit conventus.

STABULARIUS. Domna Maria, cur suspiria trahis? cur mades lacrimis? Nonne per biennium hic conversabaris, et numquam ex te gemitus prorupit, numquam tristior sermo prodiit?

MARIA. O, utinam fuisset ante biennium morte absumpta, ne ad tanta devenirem flagitia!

ABRAHAM. Non, ut tua tecum peccata plangerem, adveni, sed ut tuo iungerer amori.

MARIA. Levi conpunctione permovebar, ideo talia fabar, sed epulemur et laetemur, quia, ut monuisti, hic non est tempus peccata plangendi.

ABRAHAM. Affatim refecti, affatim sumus inebriati tua largitate administrante, o bone stabularie; da licentiani a cena surgendi, quo lassum corpus in stratum componam dulcique quiete recreem.

<sup>1</sup> De Nederlandsche vertaling hiervan vindt men op pg. 133.

STABULARIUS. Ut libet.

MARIA. Surge, domine mi, surge; tecum pariter tendam ad cubile.

ABRAHAM. Placet. Nullatenus cogi possem, ut te non comitante exirem.

MARIA. Ecce triclinium ad inliabitandum nobis aptum; ecce lectus haut vilibus stramentis compositus. Sede, ut tibi detraham calciamenta, ne tu ipse fatigeris discalciando.

ABRAHAM. Muni prius seris ostium, ne quis introemidi inveniatur aditum.

MARIA. Super hoc ne solliciteris; faciam, ut nulli ad nos tribuatur accessus facilis.

ABRAHAM. Tempus. ablato capitis velamine, quis sim, aperire. O adoptiva filia, o meae pars animae, Maria, agnoscisne me senem, qui te patemomore nutriti, qui te caelestis regis unigenito desponsavi?

MARIA. Ei, milii! pater et magister meus Abraham est, qui loquitur!

### *Vertaling*

DE WAARD. Vooruit, Maria, vooruit! Vertoon je schoonheid aan dezen nieuwen gast.

MARIA. Ik kom.

ABRAHAM (*ter zijde*). Wat een standvastigheid en wat een geesteskracht zijn hier van noode, nu ik aanschouw het meisje dat ik eens heb opgevoed in de eenzaamheid der woestijn, dat heden als een vuige lichtekooi is opgedirkt. Maar 't is de tijd nu niet om op 't gelaat te toonen, wat omgaat in 't diepst van mijn ziel. Manhaftig zal ik de opwellende tranen onderdrukken en, met gelmicheule vreugde in de oogen, de bittere smart van mijn gemoed verbergen.

DE WAARD. Wees blij, Marietje, nu komen niet slechts jonge mannen tot jou, maar ook ouderen van dagen; allen zoeken je liefde.

MARIA. Al wie mij lief hebben, zal ik gelijkelijk beminnen.

ABRAHAM. Kom dicht, kindlief; een kusje . . .

MARIA. Lieflijke kusjes zal ik je geven; je ouden nek zal ik met vele omhelzingen streelen.

ABRAHAM. Dáárom ben ik gekomen.

MARIA (*terzijde*). Wat voel ik in mijn binnenst? Hoe vreemde gewaarwording bij deze genieting! Het geheimzinnige<sup>1</sup> zijner gloeiende kussen wekt brandend heimwee op naar vroegeren eenvoud ....

ABRAHAM (*terzijde*). Nu dient geveinsd! Nu alle krachten ingespannen om het spel te bedrijven van een dolverliefden jongen man! Alle ernst afgelegd! Herkend mag ik niet worden! Van schaamte mag zij niet weghollen.

MARIA. Wee mij, arme vrouw. Hoe diep ben ik gezonken. In welk een afgrond van verderf heb ik mij zelf gestort.

ABRAHAM. Geen klagensoord is 't hier, waar blijde gasten samenstromen\*.

DE WAARD. Wat is 't, Maria? Waarom dat klagen? Waarom die tranen? Heb je dan niet twee jaren hier geleefd, zonder ooit een zucht te laten hooren, zonder een woord van treumis?

MARIA. Vóór twee jaar reeds wou 'k in 't graf zijn gezonken, om niet in zoo'n schande te vervallen.

ABRAHAM. Niet ben ik hier gekomen om, samen met je, je zonden te bejammenen, niaar om mij in liefde met je te vereenen.

MARIA. Ben vleugje van berouw was over me gekomen. Daarom sprak ik zoo. — Laten wij dineeren gaan en vreugde maken; je had gelijk: niet is 't de tijd, om zonden te bejammenen.

<sup>1</sup> Woordelijk: het aroma.

ABRAHAM. Beste waard, rijkelijk hebben wij gegeten, rijkelijk gedronken. dank zij je goede zorgen. Sta toe, dat 'k nu de tafel verlaat, om mijn vermoeide leden neer te vlijen en ze te verkwikken door zoete rust.

DE WAARD. Dat kan.

MARIA. Welaan dan, heertje, op! Met jou wil ik alleen zijn.

ABRAHAM. Ook ik wil 't graag; zónder jou kan ik onmogelijk uit deze kamer henengaan.

MARIA. Hier is het zaaltje voor ons samenzijn. Daar is het bed. Van 't harde stroo geen sprake hier. Ga zitten. Van je schoenen wil *ik* je ontdoen. Vermoei je niet.

ABRAHAM. De grendel op de deur! Dat geen mensch hier binnentrede . . . .

MARIA. Ban zulk een zorg. Ik maak, dat toegang niemand wordt gegund.

ABRAHAM (*terzijde*). Den breeden hoed nu af! Getoond nu wie ik ben! — (*Luid*). Maria! mijn pleegkind! O deel mijner ziel! Herken den ouden man, die je opvoedde als een vader, door wiens zorgen je eens waart de bruid van Godes eeniggeboren zoon . . . .

MARIA. Verschrikkelijk! Ik hoor de stem mijns meesters, vader Abraham.

Hiermede moeten wij volstaan. Van de andere tooneelstukjes noemen wij, volledigheidshalve, de namen; het zijn: Gallicanus, Dulcitius, Calimachus, Paphnutius, Sapientia. Van het belangwekkendste dezer stukken, Dulcitius, hopen wij in een volgende aflevering van dit tijdschrift, een Nederlandsche vertaling te publiceren.

Nu echter rest ons nog een vraag, of eigenlijk drie vragen:

Zijn de dramatische werken van Roswitha in het klooster te Gandersheim opgevoerd? Waren zij bestemd om opgevoerd te worden? Konden zij opgevoerd worden? *Grammatici certant*. Ook Terentius werd in de tiende eeuw niet opgevoerd, maar veel gelezen. Roswitha wilde de *lectuur* van Terentius afbreuk doen. Christopher St. John, die Roswitha's dramatische stukken in het Engelsch vertaald heeft (*The plays of Roswitha*, London, 1923) meent dat *Calimachus*, *Paphnutius*, *Abraham* en *Sapientia* wel opvoerbaar zijn. In Duitschland is de *Abraham* in 1927 te Göttingen, ter gelegenheid van de 56<sup>e</sup> vergadering der Duitsche philologen, met succes ten tooneele gebracht. Ch. Magnin, die Roswitha in het Frans heeft vertaald (*Le théâtre de Hrotsvitha*, Paris, 1845) achtte alle stukken van Roswitha geschikt om vertoond te worden en was dan ook overtuigd, dat zij in het klooster te Gandersheim werkelijk gespeeld zijn. M. A. Perk, de vader van Jacques, die uitvoerig het vraagstuk der opvoerbaarheid van Roswitha's stukken onderzocht heeft in een uitgebreide studie aan „den tooneelarbeid eener non uit de

X<sup>e</sup> eeuw” gewijd (*Tooneelstudies*, verzameld door Mr. J. N. van Hall en C. N. Wybrands, Amsterdam, 1889, blz. 327—429), is voorzigtiger in zijn oordeel, hoewel ook hij de meening is toegedaan, dat de stukken vertoond *kunnen* worden. „Het moet wel eenige bevreemding wekken, aldus Perk (blz. 391), dat de vrome zusters sommige zeer gewaagde scènes zullen hebben moeten spelen en zelfs lichtekooien voorstellen. Maar hier mogen wij niet uit het oog verliezen, dat die gevallenen haar leven als boetvaardige Magdalena’s eindigen, en geheel gereinigd van de smetten der zonde tot de hemelsche zaligheid als bruiden van Christus worden toegelaten”.<sup>1</sup>

*Amsterdam.*

J. DE DECKER.

## Buitenlandsch Personeel

Suspecta maioribus nostris fuerunt ingenia servorum, etiam cum in agris aut domibus isdem nascerentur caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus divers! ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluviem islam non nisi metu coerueris.

Tac. Ann. 14. 44.

E. S.